

Dr hab. Joanna Kruczalak-Jankowska
Profesor Uniwersytetu Gdańskiego
Katedra Prawa Handlowego

Gdańsk, 20.09.2024 r.

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Gutowskiej pt. „Skutki zapisu na sąd polubowny a swoboda umów” napisanej pod kierunkiem Prof. dra hab. Adama Olejniczaka na UAM w Poznaniu

I. Uwagi ogólne

Zgodnie z art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, natomiast kandydat/ka powinien prezentować ogólną wiedzę teoretyczną w danej dyscyplinie naukowej, jak też umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

II. Ocena rozprawy doktorskiej

Pracę oceniam bardzo pozytywnie. Przedmiotem badań przeprowadzonych przez Doktorantkę są skutki zapisu na sąd polubowny w kontekście zasady swobody umów. Tematyka wybrana przez Doktorantkę jest niezwykle ważka, także z tego powodu, że cieszy się coraz większym zainteresowaniem praktyki gospodarczej, natomiast dotychczas nie stała się przedmiotem pogłębionych badań merytorycznych. Z tego względu nie ulega wątpliwości, że opracowanie Doktorantki należy uznać za interesujące i bardzo przydatne także dla praktyki prawniczej.

Celem pracy, jak wskazuje Autorka we Wprowadzeniu była kompleksowa analiza zakresu wykorzystania zasady swobody umów przy uwzględnieniu dualizmu natury

arbitrażu i roli arbitra, którą uznaje autorka za kontraktową i quasi- sądową (s.13). W pracy Autorka poddaje weryfikacji i rozwija twórczo dosyć oczywistą na pierwszy rzut oka główną tezę badawczą, w myśl której „ograniczenia swobody stron kształtujących treść zapisu na sąd polubowny nie wykraczają poza granice wskazane w artykule 353¹ kodeksu cywilnego, lecz istnieje szereg czynników właściwych arbitrażowi wpływających na skutki zapisu” (s. 15), w szczególności ze względu na prawnoprocesowy charakter tych skutków oraz na fakt, że zapis jako umowa zobowiązaniowo-upoważniająca stanowi źródło umownie kreowanej normy kompetencyjnej (s. 16).

Jako zastosowane w pracy metody badawcze wskazuje Autorka metodę dogmatycznoprawną oraz komparatystyczną. Ta ostatnia polegała na analizie literatury prawniczej oraz instrumentów prawnych normujących arbitraż krajowy i zagraniczny. Czyni to poprzez twórcze i erudycyjne zestawianie, a także porównywanie ze sobą instytucji pochodzących i funkcjonujących w różnych kulturach prawnych. W rozprawie Doktorantka odwołała się także krótko do genezy arbitrażu, czego jednak nie można uznać za wybór metody historycznoprawnej. Wybór metod badawczych należy ocenić bardzo wysoko, jako że często w rozprawach doktorskich, które dotyczą wysoce wyspecjalizowanych instytucji prawa polskiego autorzy ograniczają się do pogłębionej analizy uregulowań, orzecznictwa i poglądów doktryny prowadzonej wyłącznie w oparciu o źródła krajowe. Dlatego też podjęcie szeroko zakrojonych badań prawno-porównawczych, których wyniki Autorka przedstawiała systemowo w całej rozprawie, znacząco wpływa na wysoką ocenę recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Układ recenzowanej rozprawy jest prawidłowy. Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów, poprzedzonych syntetycznym Wprowadzeniem a zakończonych esencjonalnymi rozważaniami w Podsumowaniu. Dodatkowo każdy rozdział i część podrozdziałów kończy Doktorantka jasno sformułowanymi, także syntetycznymi konkluzjami.

We Wprowadzeniu sformułowała Autorka podstawowy problem badawczy, na który poszukuje odpowiedzi w poszczególnych rozdziałach pracy. Wyjaśniła także celowość podjęcia wybranej tematyki badawczej oraz odniosła się do aktualnego stanu badań.

W rozdziale pierwszym, Doktorantka dokonała analizy podstawowych pojęć oraz normatywnych podstaw zapisu na sąd polubowny. W ramach ustaleń terminologicznych Autorka wyjaśniła, iż w pracy zajęła się głównie zagadnieniami związanymi z arbitrażem handlowym *sensu stricto* uregulowanym w części piątej KPC, a wyłączyła z obszaru tematyki badawczej (co w pełni uzasadnione) inne alternatywne metody rozwiązywania sporów (ADR-y). Weryfikacji głównej tezy badawczej nie dokonywała również przez pryzmat jego specyfiki wynikającej z charakteru stosunku prawnego, co jednak należy uznać za wyraz autonomicznej decyzji Doktorantki. Szkoda jednak, iż Autorka nie przyjrzała się bliżej np. skutkom zapisów na sąd polubowny w ramach tzw. arbitrażu sportowego, który wraz z normami prawnymi międzynarodowych organizacji sportowych i orzecznictwem Trybunału Arbitrażowego dla Sportu (CAS) tworzy zbliżony do swoistego *lex mercatoria* system prawny. W mojej opinii, byłoby to niezwykle interesujące w aspekcie rzeczywistego prawa jednostki do sądu, o czym szeroko pisze Autorka w dalszej części pracy.

W kolejnych podrozdziałach Rozdziału pierwszego uporządkowano podstawowe instytucje i elementy zapisu na sąd polubowny, co następnie wykorzystowała Autorka dla podjęcia rozważań na temat charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny. W wyniku dokonanej analizy postawiła tezę, iż zapis na sąd polubowny stanowi umowę zobowiązaniowo-upoważniającą, gdyż obok specyficznego ukształtowanego zobowiązania występuje umownie wykreowana przez strony kompetencja do skierowania sprawy do arbitrażu z takim skutkiem, że druga strona nie dysponuje środkiem umożliwiającym sprzeciwienie się temu (s. 55). Tym samym zapis na sąd polubowny staje się źródłem normy kompetencyjnej (s. 56).

W rozdziale drugim Doktorantka podjęła tematykę zasady swobody umów. Rozpoczęła od przedstawienia pojęcia tej zasady jako mającej swoje źródło w autonomii woli stron. Rozważania w tym rozdziale mają charakter opisowy i porządkujący i służą podbudowie teoretycznej analiz prowadzonych w kolejnych rozdziałach. Autorka wyjaśnia także doniosłość zasady swobody umów z punktu widzenia instytucji sądownictwa polubownego (s. 79 i nast.), odwołując się do genezy i istoty arbitrażu - instytucji szczególnie często wykorzystywanej w dla rozstrzygania konfliktów w stosunkach biznesowych.

Ostatecznie sformułowała Doktorantka tezę, że „...źródłem swoistości kształtowania się granic swobody umów, a zarazem konsekwencją nieoczywistej natury zapisu na sąd polubowny, jest różnorodność norm oddziałujących w obrębie relewantnych stosunków prawnych.” (s. 83) i wskazała na kluczową rolę *lex arbitrii* z momentem wszczęcia postępowania oraz na inne stosunki prawne, związane ściśle ze stosunkiem arbitrażowym również podlegające ograniczeniom kontraktowania (s. 85).

Bardzo interesujące rozważania prowadzi Doktorantka na temat granic zasady swobody umów, gdzie słusznie podtrzymuje tradycyjny pogląd, o jej stosowaniu wyłącznie w odniesieniu do umów nienazwanych lub uregulowanych przepisami o charakterze dyspozytywnym. Słusznie zwraca uwagę na ograniczający charakter przepisów imperatywnych. Nie bardzo rozumiem jednak dlaczego w następnej kolejności odwołuje się Autorka akurat do przepisów Konstytucji RP (art. 30, 20, 21 i 64; s. 90-91), skoro prawem właściwym dla zapisu na sąd polubowny może być prawo właściwe innego państwa wybrane przez strony umowy.

Dalej Doktorantka słusznie zwraca także uwagę na bardzo istotne znaczenie zwyczajów arbitrażowych i rolę praktyki arbitrażowej (zwłaszcza międzynarodowej). Konsekwentnie zresztą, w kolejnym rozdziale przedstawia skutki zapisu na sąd polubowny odwołując się do orzecznictwa zagranicznych i międzynarodowych trybunałów arbitrażowych, co należy uznać za istotny dla rodzimej praktyki walor pracy, zaś kompetencje Doktorantki w tym zakresie ocenić bardzo wysoko.

W kolejnym rozdziale trzecim Doktorantka analizowała czynniki kształtujące skutki zapisu na sąd polubowny, a w szczególności wpływ źródeł prawa arbitrażowego na ocenę tych skutków. Opisała znaczenie prawa właściwego *lex fori*, *lex loci arbitri* oraz rolę regulaminów instytucji arbitrażowych. Za bardzo interesujące i nowatorskie w ujęciu należy uznać wywody Autorki na temat rozumienia klauzuli porządku publicznego jako pojęcia tożsamego z praworządnością (s.101-102). Dostrzega jednak i prezentuje w dalszej części pracy nieco odmienne stanowiska, jak np. Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 9 października 2018 r. (s. 129), który akcentuje nieco węższe ujęcie klauzuli porządku publicznego.

Szeroko, przy wykorzystaniu bogatej zagranicznej literatury przedmiotu oraz orzecznictwa, omawia Autorka postanowienia regulaminów instytucji arbitrażowych, m.in. Regulamin ICC, dokonując zarazem oceny charakteru prawnego jego poszczególnych postanowień. W wyniku przeprowadzonej analizy zauważa, że natura tego rodzaju regulaminów jest istotnie zbliżona do przepisów bezwzględnie wiążących (s. 108), co ostatecznie przesądza o ich quasi-normatywnym charakterze i w sposób oczywisty wpływa na zakres swobody umów (s. 109-116). Następnie porusza także problem ograniczeń związanych z oddziaływaniem instrumentów *soft law*, których rola stale rośnie.

W dalszej kolejności rozważa Doktorantka ograniczenia zasady swobody umów w zakresie wyboru prawa właściwego dla rozstrzygnięcia sporu. Tu wskazuje zwłaszcza na klauzulę porządku publicznego, o której mowa w art. 1206 § 2 pkt.2 KPC oraz przepisy wymuszające swoje zastosowanie.

Na zakończenie tego rozdziału sformułowała Doktorantka cztery wnioski o charakterze podsumowującym dotychczasowe badania (s. 146 – 148).

W rozdziale czwartym Doktorantka kontynuowała rozważania na temat czynników kształtujących skutki zapisu na sąd polubowny, ale w kontekście wymiaru jurysdykcyjnego roli arbitra. Analizie poddała zakres swobody stron w kształtowaniu struktury składu orzekającego. Kolejne rozważania dotyczyły wymogu bezstronności i niezależności arbitrów oraz kompetencji składu orzekającego. Zagadnienia poruszone w tym rozdziale pozwoliły Doktorantce na wskazanie ograniczeń zasady swobody umów w zakresie skutków zapisu na sąd polubowny ze względu na właściwość (naturę) stosunku prawnego.

W Podsumowaniu Autorka stwierdziła, że postrzega rolę arbitrów w postępowaniu arbitrażowym jako hybrydową: kontraktowo-jurysdykcyjną, gdyż „z jednej strony uzyskują swój mandat drogą umowy stron zapisu na sąd polubowny i rozstrzygają powstały pomiędzy stronami spór na drodze prywatnoprawnej, z drugiej zaś zobligowani są do zachowania określonych gwarancji procesowych właściwych państwowemu wymiarowi sprawiedliwości” (s. 232-233).

W rozdziale piątym Autorka oceniała czynniki kształtujące skutki zapisu na sąd polubowny w aspekcie zakresu właściwości sądu polubownego. Przedmiotem analiz w tym rozdziale były: zdatność i zdolność arbitrażowa, ograniczenia w płaszczyźnie wymogów formalnych, wpływ doktryny *competence-competence*, związanie osób trzecich zapisem na sąd polubownych, ograniczenia swobody stron w postępowaniu postarbitrażowym.

Na zakończenie tego rozdziału sformułowała krótkie podsumowanie, w którym jednoznacznie stwierdza, że granice swobody umów w postaci instytucji zdatności arbitrażowej oraz te właściwe etapowi postarbitrażowemu cechuje ściśle rosnąca rola państwa w ich wyznaczaniu. Granice kontraktowania wyznaczone normami procesowymi (część piąta KPC) uznała za mające na celu ochronę interesu państwa utożsamianego przez Nią z interesem publicznym.

Na zakończenie pracy, w Podsumowaniu Autorka sformułowała uwagi o charakterze ogólnym, w tym zweryfikowała prawdziwość założonych hipotez badawczych oraz doprecyzowała, zgłoszone w poszczególnych rozdziałach, postulaty *de lege ferenda*. W sposób syntetyczny i uporządkowany wskazała najważniejsze tezy pracy wynikające z wniosków cząstkowych, formułowanych na zakończenie poszczególnych rozdziałów.

Do najważniejszych wniosków z badań przeprowadzonych w rozprawie należy zaliczyć udowodnioną przez Autorkę tezę, że chociaż zapis na sąd polubowny stanowi umowę zobowiązaniowo- upoważniającą, materialnoprawną, to ze względu na skutki procesowe jakie wywołuje, w miejsce świadczenia charakterystycznego wkracza świadczenie *sui generis*, które polega na zobowiązaniu stron do poddania wynikłego bądź mogącego wyniknąć w przyszłości sporu właściwości sądu polubownego i związane ze sposobem realizacji tego zobowiązania specyficzne upoważnienia. Natomiast z okoliczności, że zapis na sąd polubowny stanowi źródło normy kompetencyjnej, wynika wzajemne upoważnienie stron do dochodzenia roszczeń drogą pozasądową (s. 282). Kolejnym istotnym wnioskiem wynikającym z rozprawy jest uznanie przez Autorkę, że zapis na sąd polubowny tworzy podmiotowe „prawo do arbitrażu”, polegające na umownym samoograniczeniu przez strony konstytucyjnego prawa do sądu, silnie zakotwiczonym jednak w stosunku publicznoprawnym, dla

którego w polskim systemie prawnym podstawę prawną tworzą przepisy części piątej KPC (s. 282-283).

Podsumowując uznaję, że pracy Doktorantki należy przypisać nowatorski i twórczy charakter. Praca ma istotne znaczenie dla rozwoju nauki w zakresie arbitrażu. Na wszystkie sformułowane w pracy pytania badawcze udzieliła odpowiedzi, formułując przy tym wiele interesujących tez. Wszystkie tezy zostały przez Nią poparte przekonującymi argumentami, a założone cele recenzowanej rozprawy zostały osiągnięte.

Tym samym można stwierdzić, że Pani mgr Magdalena Gutowska rozwiązała problem naukowy, o jakim mowa w art. 187 ust. 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. W tym zakresie została zatem spełniona przesłanka do nadania Jej stopnia naukowego doktora.

III. Ocena wiedzy teoretycznej Doktorantki oraz umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej

Rozprawę cechuje niezwykła wręcz erudycyjność. Doktorantka bardzo sprawnie porusza się w obszarze nie tylko prawa prywatnego, ale także postępowania cywilnego oraz prawa konstytucyjnego. Wnioski płynące z szeroko cytowanej literatury obcojęzycznej, a także bogatego orzecznictwa sądów i trybunałów polskich oraz zagranicznych, przestudiowanych w ramach stosowanej metody prawoporównawczej, wplotła Doktorantka umiejętnie w treść pracy. Ilość zgromadzonej i przestudiowanej literatury, orzecznictwa oraz pozostałych źródeł jest imponująca.

Recenzowane opracowanie należy ocenić także bardzo dobrze pod względem warsztatowym. Rozprawę cechuje precyzja wypowiedzi. Zaprezentowane wnioski są logiczne, głęboko przemyślane i wynikają z poprzedzających je rozważań. Prowadzone rozważania dokumentowane są rzetelnie w przypisach. Autorka umiejętnie prezentuje krytyczne stanowisko wobec wyrażanych w literaturze poglądów i prawidłowo je argumentuje.

Jak wspomniano już w pkt. I recenzji temat rozprawy został wybrany i sformułowany prawidłowo zarówno z teoretycznego jak i praktycznego punktu widzenia. Tezy zaprezentowane w rozprawie, co już wielokrotnie podkreślano, zostały poparte przekonującymi argumentami. Przeprowadzona analiza i zaprezentowane wyniki badań dowodzą wysokich umiejętności Doktorantki w tym zakresie.

Doktorantka bardzo dobrze posługuje się językiem prawniczym. Rozprawa jest napisana językiem komunikatywnym, jednak doskonale wyrażającym wszechstronność Autorki. Pracę czyta się z bardzo dużym zainteresowaniem. Warto także podkreślić, że praca, ze względu na liczne odwołania do literatury i orzecznictwa zagranicznego prezentuje wysokie walory praktyczne. Z tego względu z pełnym przekonaniem rekomenduję jej publikację.

Podsumowując należy uznać, że recenzowana rozprawa doktorska zarówno w zakresie wiedzy teoretycznej Doktorantki jak i umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, spełnia kryteria, o których mowa w art. 187 ust. 1 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. W tym zakresie została zatem także spełniona przesłanka do nadania Autorce stopnia naukowego doktora.

IV. Wniosek końcowy

Wyrażam przekonanie, że rozprawa doktorska mgr Magdaleny Gutowskiej w pełni odpowiada wymogom określonym w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Zgłoszone uwagi krytyczne mają charakter polemiczny i nie wpływają na ogólną bardzo wysoką ocenę pracy. Rozprawa ta może zostać dopuszczona do publicznej obrony. Ponadto wnoszę o jej wyróżnienie.

*prof. dr hab. sędzia
Janusz Janowski*